

הנפקה

2.....	דבר המזכירות
3.....	עמדה
5.....	השפעת העולם המודרני על גילוי חילון בנوع הדתי – מרדכי בר-לב
12.....	העתקה ומשמעותה בתרבות הישראלית ובמסורת היהודית – אבי שגיא
19.....	עשו לנו רב – מאיר רוט
23.....	חילון וחילוניות – סימפוזיון
27.....	תקנות בנישואין וגירושין – זאב פלק
32.....	"גיוס כהלה" בראשי הביקורת
38.....	תיבת דור
40.....	מביא גאולה לעולם .....

דבר הלא פוליטי

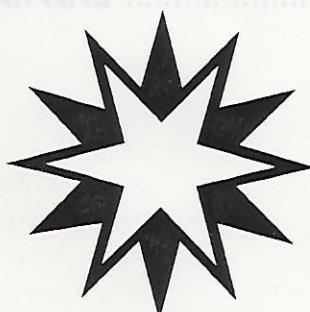

* סמוך לראש השנה, קיבל שר החינוך, פרופ' אמנון רובינשטיין, את נציגי התנועה לפגישה. מטעם התנועה השתתפה בפגישת פרופ' טוביה כהן, יצחק שורץ, משה גלט ואורה כהן. הפגישה הייתה טيبة ועינית, ובמה ניכרו מצד השדר רצון טוב והבנה משותפת באשר לעידי התנועה.

* הספר 'גיאס כהלה' מאות חכמים ד"ר יהזקאל כהן נזכר בחנויות ספרים ברחבי הארץ ואנו עבר ותודה רובה בעונות היומיות, כמו ידיות אחרונות, 'מעריב', 'הצופה' ו'דבר'. סקירות ספרותיות נוספות על הספר נתפרסמו ב'עומדים', וב'זרעים' (קטעים מן הביקורות מובאים ב'גליון' זה). בימים אלה הפיצו מספר חברי הכנסת את הספר בין שרי הממשלה לקראת דין חדש בנושא.

* ועדת ח"ל, המטפלת בחיזוק הקשר בין התנועה לחבריה בחו"ל, החליטה על הוצאת דף קשר לחברים ואוהדים מעבר לים. דף הקשר יכלול תרגום של מאמר מרכזי מגליון, חדשות התנועה, ברכות ותודות. למיעוניים לסיע בקידום הנושא, או בהפצת דף הקשר בקרב חברים בחו"ל, אנא התקשרו עם משרד התנועה.

* מהדורה שלישית ומועדכנת של החוברת 'גיאס' בנות ושרות לאומי' יצא לאור לאחרונה. ניתן לרכוש את החוברת במשרד התנועה, וכן לקבל (ללא תשלום) את נספח התווסף למהדורה החדשה.

בשם הצורך בהדברות

הקיים המשותף במרוצת השנים הוליך חששות, רתיעה ואשנהה ופחד, פרח מפני נסיוון השתלטות של קבוצה אחרת על האחרת. המחה הרוחש הדחק בשל הבעיות הקיומיות שוניצבו לפניו. لكن, אם וכאשר יסיר המחב בעמיד את האיים והבטוחו מסדר חיים הציבורי, אי נגיעה שעת המבחן האמייתי, ובמבחן זה ספק אם נעמוד ללא היערכות מתאימה. היערכות מתאימה ממשעה דיאלוג ממשי בין הציבור החילוני לבין הציבור הדתי-לאומי. דברינו מופנים לציבור הדתי-לאומי, אך האחריות היא גם של הציבור החילוני, ובמידה שווה.

היערכות אמיתית שלנו משמעה חשיבה חדשה ושינוי עמדות ביחס לציבור החילוני. לא עוד נסיבות לחן, למד ולכפות באמצעות חקיקה, דתית מותך גישה צדקנית, פטרונית ומונשתה, אלא קבלת הציבור החילוני כעובדת קיימת שלא צערנו אין בכחינו לשנותה. אין אנו סמכות מחייבת עבור הילוניים, לא הינו, ומן הסטם גם לא יהיה. אין בכוחנו להביאם להכרה דתית ולאורה החיים והולם את המסתור היהודית.

הערכנים היהודים והופכים להיוות
נחלתו של מינוט דתי הנמצא בתהילין הסתגרות והתכנסות בתוך עצמו. בתנאים שיוציאו, תהווה מלחמת התרבויות את הסכנה הגדולה בפנייה יעמוד העם היהודי במדינת ישראל.

האחריות מצדנו מוטלת על המניות הרוחנית-דתית שלנו. יש להושיב יחד מנהיגי ציבור, רבנים ואנשי אקדמיה, ולנסח הגדרות

במאמר בעטונו 'הארץ', כותב עמנואל סיון: "דיאלוג אינטלקטואלי, מוסרי ופוליטי עם המhana הדתי-לאומי הוא צו השעה. את המגע עם החדרים יש להשאיר לScheduler-מכר של הפוליטיקאים".

(הארץ, י"ט תשורי תשנ"ד, 93.10.4)
הרירה בצויר בהדברות בין הציבור והחילוני לבין הציבור הדתי-לאומי, והבחנה בין המhana הדתי-לאומי לבין המhana החדרי הלא-לאומי, הן שווי ההפתחיות חשובות, **שנאמנני תורה ועבודה**.

צידדו בהם מאי הקמת התנועה. הימים יותר מאי פעם, ההדברות בין המהנות היונית ורחופה. נושא השלם נתן להערכות מנוגדות מימין ומשמאל, וחוסר הוודאות וסימני השאלה רבים ביותר. אך, אם וכאשר יكون השלים, הדאגה לבטחן המדינה, שהוא בעיינו והקיימות הבוערת, לא תתפס עוד את המקום המרכז בחינוי. גם השירות בצבא ובAMILIAIM, שהציג שפה חזיר הדתי והחילוני, יאבذ משקלו הדומיננטי. מאידך, החילון בחברה הישראלית הגיע לממדים גדולים ולמהוות קיצומיות: מתרונות מינית, ניהולים תרבותי וערעור התא המשפחתי. הערלים היהודים והופכים להיות נחלתו של מיעוט דתי הנמצא בתהילין הסתגרות והתכנסות בתוך עצמו. בתנאים שיוציאו, תהווה **מלחמת התרבויות** את הסכנה הגדולה בפניה יעמוד העם היהודי במדינת ישראל. אנו מאמינים שלא היהודות וההיסטוריה, כפי שעוצבה במורשת, במסורת ובספרות ההלכתית משך אלפי שנים קיומה, אין קיום אמתי לעם ישראל, אך יחד עם זאת עליו להכיר בעובדה שישנה יהדות חילונית חסרת זיקה דתית אך בעלת זיקה לאומית-ההיסטורית, ושהמשמעות לנו הרבה על המفرد. כולנו מקבלים את המדינה באופן חיובי וחפים להיות בחברה מסוותפת.

עמدة • עמدة • עמدة

continua המשוללת אינטראיסים פוליטיים מפלגתיים, נמנעו ממתכוון מנקיטת עמדה בשאלות עתיד יהודיה, שומרון וחבר עזה, והודיע על הסכמי השלום, משומש שעיסוק בנושא אלח מפלג את העם בהיותו כה טעון רגשית, והוא מניד ומזער את שאר הנושאים הנחשים בעיניו כבעל משקל לעצם קומו והדרתי, הרוחני, התרבותי והחברתי של העם היהודי.

אין ספק שהשלום, אם וכאשר יكون, יהווה אתגר רציני לתנועת נאמני תורה ועובדיה. עם הורדת המתח הבתווני, יתפנה העם לעסוק בעניות החברתי-התרבותי והתרבותן, וזאת שלטעינה תבריתית-רעיון יהודינו יהיה הרבה לתרום להם.

אורנה כהן

חדשנות, כללים פוליטיים חדשים וקריטריונים הלכתיים אחרים, שלאורם ניתן דור חדש. או אז יוכל למן את שני המהנות לשבת ולדבר. לציונות הדתית היה תמיד הריצון והצורך בהדברות, בשל השותפות בפעול הציוני בכל תחומי החיים, ובשל מחויבותו ואחריותה להמשך קיומו של העם היהודי בארץ, אך הכלים בהם השתמשנו בעבר לא נמצא מתאימים.

אנו, אנשי נאמני תורה ועובדיה, ממשיכי דרכיה של תנועת 'תורה ועובדיה', מוחווים את הבסיס הרחב להדברות. אנו מאמינים במרכיזותה של תורת ישראל, ומשומם כך ביכולתה לתת מענה הלכתי לכל שאלה המתעוררת במדינת דמוקרטית, מודרנית ונאורת.

רכ - האפסין הלאומית ואראל
רכ - מילון אוניברס ביליאר גראים

בחנוך זותות, איתה וЛОמות, נושא חיונית-חברתית משותפת
באמון, ערכות הדדיות וחווים של צניעות,
ביוזם הגליל וחיזוק ההתיישבות.

רכ - ציון גולן
רכ - אפסין אוניברס ביליאר איקי
רכ - ים אורה הרצין!

בקיבוץ דתי חדש ואטרקטיוויי העומד לקום בגליל.
משפחות צעירות המעווניינות בפרטים נוספים יפנו ל:

ברקו: 08-548451

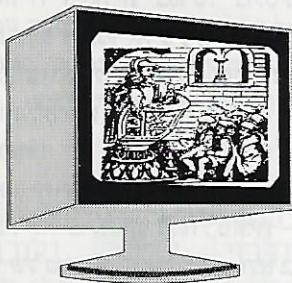
חגי: 02-662178

ענת: 06-582574

השפעת העולם המודרני על גילויי חילון בנווער הדתי

מרדי ברילב

חופעת חילון הנווער הדתי, שהלכה ושבכה עד לשנות ה-80, שינתה שוב כיוון והגבירה את עוצמתה. פרופ' **מרדי ברילב**, מבית-הספר לחינוך באוניברסיטה בר-אילן, החוקר שנים רבות את דפוסי החילון בחברה הדתית, מונה כאן מספר גורמי מפתח הכרוכים בדיקת העולם המודרני. האם נגזר על הפתיחות כלפי העולם לנבות מחיר שכזה? המשך – אנו מקוים – יבוא.

יכולים להיות טוטאליים וכולניים. מאידך, בעולמו המודרני, בו המידור הוא מאפיין מרכזי, יכולים גילויי חילון להיות ממודרים גם הם, במובנים הבאים: חילון של האמונה הדתית ולא של ההתנגדות הדתית; חילון של החוויה הדתית ולא של האמונה הדתית; חילון של ההתנגדות הדתית ולא של ההגדלה הסובייקטיבית הדתית; וחילון של האמונה, החוויה וההתנגדות הדתית לא של ההגדלה הסובייקטיבית הדתית. באופן מעשי, כוונתו לכך, שיכל אדם לעזוב את מחויבותו לקיום מצוות, כמו גם את האמונה

א. הערות מבוא

'חילון' הוא מושג די עמוק, ולא פעם הוא נטפס כמושג נורמטיב-שייפוטי. מכל מקום, הוא עשוי להיות עיל יותר לצרכינו מאשר מונחים פופולריים כמו 'תתקלקלות', 'תתפרקות', או אף 'טישה',chorah be-shala', ועיבוה בשאלת¹ למושג 'חילון' טווח נרחב של הגדרות² אנו מדברים כאן על 'חילון' במשמעות של 'חברה המפרידה עצמה מהתפיסה הדתית, שחוורה היהנה בה קודם לנו, במנמה לשים עצמה כמציאות אוטונומית, וכתוכאה מווה להגביל את הדת למישור של חיי הפרט. שיאו של תהליך החילון יהיה איפוא ذات בעלת אופי פנימי הנטול השפעה על מוסדות או על פעולות ציבוריות, וחברה שבה הדת לא תופיע מוחן למישור הקבוצה הדתית³. במקביל לחילון הקולקטיבי, מתרחש גם חילון אידיבידואלי במשמעות של עזיבת הפרט את המחויבות והגאננות לדפוסי ההתנגדות, לאמונות, לעריכים הדתיים ולמוסדות והלגייטימיים של הדת.

גילויי חילון, הן של הקבוצה והן של הפרט, היו

לט"ס
שאלה
הסכמי
כלב את
מכהער
ימשקל
רתמי של
האטגר
ההורדת
בביעיות
בריתית
זה כהן

בעקרונות היסוד של הדת היהודית ואף יכול הוא להיות מזכיר לחוויות דתיות מרכזיות, ואף על פי

בתחיל כי המודרניזציה של מדינת ישראל הופך בהדרגה החוזן של הציונות הדתית אודות 'מדינת התורה' להיות פוזה ריאלי.

כון יישיר לגדייר עצמו כאדם דתי. תורה מזו אדם, כמתואר לעיל, יכול להקפיד לשלוות את ידיו למוסדות חינוך מלכתיים-דתיים ואך להלושא עם בת או בן דתי. כמו כן, יכול החילון להיות ברשות היחיד ולא בראשות הרבנים או להיפך, בימאות החלול ולא בשבות ובעודים, בעיתות פנאי ונופש ולא בעיתות שיגרה, וכיוצא בכך. לפיכך, איןנו מדברים על תופעה כוללת של חילון אלא על גילויים של חילון.⁴

השפעות של חילון קולקליטיבי או אינדיבידואלי היו מקדמת דנא בהיסטוריה האנושית בכלל ובהיסטוריה היהודית בפרט. בולטים בתוכם ארועים ואישים כמו אליעש בן אביה, שממעמד דתי של תנא הפך להיות אחר' ועיב את המחויבות והאמנות לערבים ולמוסדות הדתיים הלגיטימיים של תקופתו.

במאמר זה, אנו מתיחסים להשפעות של העולם המודרני, לא בראשית המודרניזציה – כמו עם הופעתו של שפינוזה במאה ה-17, ולא באמצעיתה – כמו בתקופת ההשכלה ובימי התנועה האלאומית, אלא בסופה של התקופה המודרנית ובמעבר להוסט-מודרניות: שליה המכאה העשירות.

גילויים של חילון יכולים לקרים וקוראים בענער דתי לכל גווני, כולל נער חרדי בישראל או נער דתי וחרדី בחויל. במאמר זה, אנו מתמקדים בנער דתי ישראלי, הלומד או בוגר מוסדות החינוך והממלכתיות – הן בנם והן בנות, הן נער בגילאי תיכון והן 'עלומים' בעשור השלישי של חייהם.

כבר במחצית הראשונה של המאה ידעו כאן בישראל גילויים קשיים של חילון קולקליטיבי ואינדיבידואלי. הנער הדתי הישראלי של שנות

ה-30 וה-40 נפגע אונשות במקת החילון – הנער בישוב הישן והחדש, האשכנזי והספרדי, ילד הארץ והעליה החדש, הבן והבת, חבר התנועה יושב הבית. פגעה זו הייתה מבון האובייקטיבי (שיעור גבוה מאוד נשען על ערכים ולמוסדות חילוניים), וגם הדתיים ו עבר לערכים ולמוסדות חילוניים), וגם מבון הסובייקטיבי (תחושת סחף ושפל פסיקולוגי וחברתי). הפגיעה הסובייקטיבית החריפה את הבעה האובייקטיבית, וחור חללה.

בשנות ה-50 וה-60 החל שנייה, שהלך והטעים בשנות ה-60 וה-70. להערכתנו, מצב זה הולך ומשתנה בחזרה במובנים מסוימים מאז שנות ה-80, ועתה ניתן להצביע על תופעה של חילון הנוגעת כמעט לכל המגזרים של הנער הדתי. אולם, תופעת חילון מלאה בזמנית בגילאים של התักษות דתית והעמקה דתית בקרבת מגזרים מסוימים ('הקאנזה דתית' או 'התרדרות' בלשון העם).

על כל פנים, גם אם תופעת חילון כיום היא יחסית מצומכת וחיוורת בהריקה ובתחשוויה לעוממת התקופה של טרם המדינה – מכל מקום לפחות כמה או תופעה⁵, ולא עוד מקרים פרטניים במשמעותם זה אנו מתמקדים בגורמי ההשפעות. בהזדמנות אחרת נתיחס אל תוצאות ההשפעות בהקשר של נושא החילון. ניתוח הגורמים וההתוצאות כאחד מעוגן בסיסון מחקרי מctrבר של קרובי לערבים שנה, אם במחקר איקוטי ואם במחקר אמפיריכמותי.⁶

ב. גורמי ההשפעות

1. בעולם המודרני מתחוק בד"כ הכוח של המדינה, וופתת כוחם של מוסדות הדת המסורתיים. בחלק מן המדינות אף מגעים להסדרי הפרדה של הדת מן המדינה. בתהילי המודרניזציה של מדינת ישראל, הופך בהדרגה החזון של הציונות הדתית אודות 'מדינה התורה' להיות פחות ריאלי, והמדינה והופכת להיות חילונית יותר. אפילו בחוגי התברחה הדתית פחות ופחות מאוכרים את 'מדינה התורה', הן במישור האוטופי והן

הנער – נער
די, ילד
התנועה
ובייטבי
המוסדות
ויס, וגם
פסיכולוגי
יפה את
ג, שהלך
מצב זה
از שנות
של חילון
הדתית.
למיים של
מכורים
בלשון
זם היא
וחשוויה
ל מוקם
פרטיהם
שפונות
צורמים
sofar של
די ואם
זה של
ג הדת
מגיימים
-
ישראל,
הדתית
ריאלי,
אפלו
אחים
ופי והן

יותר בתקופה מעבר – לא חובות של מבוגרים ולא פיקוח חברתי עיל. עד ששם רוחמים עצם למסגרת המוחיביות של הקמת משפהה, הם לכארה בתקופה ארוכה של חופש. בתקופה ארוכה זו הם בונים בהדרגה את זהותם, כולל הזהות הדתית. ביוניים, מתאריכת גם חשיפתם לגילאים רבים של חילון – אם במסגרת מסעויות הקצרים או הארוכים לחויל (כולל נסיעות תרמאלאים גם לאורים מרוחקים ומונקרים לעיניים יהודים כמוראה הרחוק ודרום אמריקה), אם במסגרת תרבות הפנאי בישראל של קבוצות גלים (כולל הפסטיבלים בערד ובצמחי מחוז גיסא, ותרבות הפאים מאידך גיסא), ואם במסגרת צרכיהם המינאים (המורטוריום דוחה את הנישואין, אך הוצר המני דוחק בהם ומליח אוטם). דבר ומחריך את עוויית המורטוריום הוא מערכת התగבות של המבוגרים בכלל וההורם בפרט. רובו של דור ההורים הדתים אינם מסוגל ואינו ידע כיצד להתמודד עם בניים ובנות מבוגרים יותר (בגלאי העולמים), במיוחד בתחום הסוציאליזציה הדתית שלהם.

הפיקתו והתרבות של העולם המודרני ל'כפר גלבאלי', הופכת את העולם כולו ל'גשר צר מאוז' אחד, ומהזקק ערכיים ומגמות אוניברסאלים.

5. בעולם המודרני גבר הצורך הכלכלי, התרבותי והפוליטי בהרחבת פירמידת הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה. הרוב המכريع של הנעור הדתי אין למד רק בשיבות הסדר או במקולות, אלא מיע לאוניברסיטאות ברומה לבני גלים והשכלתם בחברה הישראלית. תוך כדי שלב לימודי זה, נחשף הצעיר הדתי חז לחשפותיהם של מורים מסוימים והן להשפעה של עימותים או עימותות ללימודים. לא פעם, גם תכנים

2. בעולם המודרני צומחת ומתגבשת תרבותה אוטונומית של נערים (בגלאי העשרה) ושל עולמים (צעירים בגלאי העשור השלישי), בפרט זו מתרחשת גם בחוגי הנעור הדתי המודרני, והוא לא תורמת במיוון להערכה שיטית של מסורת הספרים ושל מסורת החברה הדתית – שתי מסורות שהועברו בעבר על ידי המבוגרים.
3. בעולם המודרני, תנאי החיים הכלכליים והשקפת העולם הפליטית והרוחנית, הביאו לביסוסו של 'עירן הפנאי', שהשפיעו התרבותית על נער וצעירים ניצרת במיוון. פלישת גורמי אינטרסים כלכליים מיסורה את צריית הפנאי של הנער והצעירים, והאייכה את החדרה של ערכי תרבות המונחים אל המסגרות והערכיהם שלהם. בעירן הפנאי, משלכם של הערכיהם והמוסדות הדתיים הפך להיות שלו עד אפסי, במיוחד לנבי דפוס הפנאי החזירמשפחתיים. מאידך גיסא, השפעות של ערכי ומוסדות הפנאי (כולל אמצעי התקשורות המודרנים) היא טוטאלית וסוחפת עימהם חלקים ניכרים מן הנעור הדתי. הדגש המשחררי וההפגני של תרבות הפנאי עומדים בignon לתובענות הנורמטיבית של התפישה הכלכליות היהודית. ברם, רוב הנעור הדתי מפסיק את עצמו בתחום הפנאי מן הכתיבה הנורמטיבית וראה בתחום זה מעין 'దור' ניטראלי של חייו⁷. מצב זה מאפשר לתרבות הפנאי לפועל כורם של חילון, לא רק לנער דתי בעל מאפיין אישיות של חיפוש נוחות ונוננתנות, אלא גם למגזרים אחרים של נער זה.
4. בעולם המודרני הולך ומתחזק תהליך 'המורטוריום' (משמעותו), והשתלבותם של צעירים בתפקידים אחרים של משפהה וכדומה – חולכת ונדרית. כתוצאה לכך, גם נער וצעירים דתיים נמצאים שניים רבות

להינוכו הדתי של הבן או בת, כולל הזמן לניהול ערכי תקשורת בלתי פורמליים בנושאים אקטואליים, המקיימים לא פעם על עיריות.

כמו כן, אין להזעלם מהחריפות התופעה של פער הדורות בחברה המודרנית, ובמיוחד כאשר מתלוים לכך גורמי אישיות של מריםה בסמכויות מבוגרים בכלל ובסמכות ההורם בפרט.

.8. בעולם המודרני, מערכות החינוך הפורמליות

הופכות להיות כעין 'תעשיית חינוך', לשם טוטציאליזציה היגיינית. והיקפים הגדולים של תלמידים בכיתה ושל כיתות בבית הספר (אטום לא בכל המוסדות), עלולים לפגוע בת推崇ות הלב האישית לכל חינוך, ובתוחם החינוך הדתי זה נוק שליעיתים הינו בלתי הפך. יחס קולקלטיבי בלבד אינו המתכוון החינוכי החולם את שליחי המאה העשורים.

ליהיקפים הגדולים וליחס הקולקטיבי ישם גורמים ומינעים הקשורים במבנה הכלכלי ובתהליכי העיר של החברה המודרנית. מכל מקום, שיעבוד טוטאלי למגמות אלה, עלול לבנות את מחירו בתחום החילון – כשהנעור הדתי יותר בודד, ללא מענה ולא טיפול אינדיבידואלי לבבי ספקותיו ותמיותיו.

.9. הנער המודרני סולד מן הקפאה והשמרנות, ומחפש לא מנוח את

התחדשות והחדשנות. הוא אפילו נרתעת מסתיג מדברים, שנתפסים אצלם כ'עתיקים' וכלא רלבנטיים.¹⁰ אם במוסדות מסוימים של הנער הדתי עדיין מפעלים את עקרונות החינוך הליטאים של העשור הראשון למאה ה'יסט, כפי שהונחגו בישיבות ליטא, ובמקורה הטוב את העקרונות של תנועות הנעור בתקופת טרום המדינה – הרי אותן עקרונות אינם תורמים לאקלים הכתיבה ולתלמידים של העשור האחרון במאה העשורים.

.10. בעולם המודרני שולטים בכיפה ערבים ומגמות של אוטונומיה וIMPLEMENTATION עצמי,

לימודים עדיין מסוגלים לטלטל את זה שפוגש אותם באוניברסיטה הראשונה. הדבר נכון במיוחד לגבי בני ובנות, שבמשפחתם הם הדור הראשון לרכישת השכלה גבוהה.⁸

הדגש המטחי והഫגתי של תרבות הפנאי עומדים בנייגן לתובנות הנדרטטיבית של התפיסה ההלכתית היהודית.

.6. בעוד שבחברה המסורתית, בחירת בן או בת זוג משקפת את האינטראס והחברתי של ההורים, מוצאת את ביטוייה במסד השדרן' ואינה מייחסת חשיבות רבה לצרכים הנפשיים והפיזיים של כל אחד מבני הזוג – הרי בחברה המודרנית בחירת בן או בת זוג מבוססת על בחירה חופשית ועל אהבה רומנטית, ומדגישה דמיון אידיאלי ואת סייפוקם של צרכים אישיים נוגדים או משלימים⁹. בחברה כזו גובר מילא גם הסיכון של היכרותם עם בן או בת זוג שאינו מן המונה הדתי.

השירות המשותף בzychיל' ולהלמודים המשותפים במסדות להשכלה גבוהה אף מעודדים מגמה זו, וגם באווותם מקרים רבים שהדבר אינו מסתיים בנישואין, הרי הוא משליק לפחות על אופיים של דפוסי החיוור.

.7. בעולם המודרני חל פיחות בסמכות הפורמלית ובפונקציות המעשיות של המשפה. משבר זה חירף במידת בחברה היהודית, בה המשפה כמוסד וכערך עמדה תמיד במרכז. מעט הורים בחברה הדתית ידעו לעבור מסמכות פורמלית כלפי בנים לסמכות רצוניות יותר, ומילוי פונקציות כלכליות לבני הבנים – אל מלוי פונקציות חברתיות, פסיכולוגיות ורוחניות.

בם השתלבותם של גברים דתיים רבים בקרירות תעסוקתיות – ולאחרונה גברת השתלבות נשים צעירות בקרירות ניהול – כולל השתלבותן במקצועות החופשיים) – כל זה משפייע לפחות כמעט הזמן המוקדש

נוור דתי במסגרותיו הרווח. לאחרונה ניכרת גם עלייה משמעותית בשיעורי השתלבותן של בנות דתיות בצה"ל. אמם, שירות הנער הדתי בצה"ל לא בהכרח תורם במישרין לטישות אורח החיים הדתי¹¹, ברם הוא יכול בהחלט לעודד ולתרום לנילוי חילון בתחוםים של 'קיוון הלשון', בל"י הפנאי, דפוסי חיזור וכיוצא בכך.

12. אין להעתלם מן המשקל ומהשפעה של אמצעי התקשורות החמוניים על עיצוב דעת הקהל בחברה המודרנית. התיאוג השילוי של מוסדות ומוסדיות דתיים, כפי שהדבר מופיע בתכניות של הטלביה והרדיו בישראל, משקפים לא פעם את כיעורם של פוליטיקאים דתיים. בכך הם לא רק תורמים להשנה הדת על הציבור החילוני, אלא גם משיליכים על הדימוי העצמי, האישי והקולקטיבי, של הנער הדתי, ותורמים לפחות לחילון הקולקטיבי כפי שהואادر בראשית המאמר, אם לא גם לחילון האינדיבידואלי.

13. הטכנולוגיה, מדעי הטבע, השפות הזרות – עריכם וחשיבותם של אלו עלולים בחברה המודרנית, וחווילך הפוקד גם את החבורה והחינוך הממלכתי-דתי. החשיבות של המרכיבים הללו מביאה מאידך לণיחותם של המקצועות ההומניסטיים, שהרי למודי הקודש הם מרכיב מרכזי וחשוב של החינוך הדתי, ומילא לא נותר אלא לקצץ 'בוניות' החומרניות.

ברם, אם בדורות קודמים הציבור הדתי – כולל ראשי היישוב – יכלו להפנות אצבע מסוימה כלפי מקצועות אלו כמי שתרכזו לחזוק תנעوت ההשכלה ולהחלשת בית המדרש, הרי כיום דוקא הונחתם של מקצועות אלו במוסדות חינוך לא מעטים העזיריים הדתיים, אם בצבאו ואם בפולמוסים ומפגשים אחרים של דתיים וחילוניים. האנזה זו אף מביאה להפקרת תחום היזירה

יחסיות, אינדיבידואלים, אוניברסלים, לגטימציה לסקירות ולחטלות ספיקות – וזאת בגין לגישה הוטואלית והקולקטיביסטית של המוסדות הדתיים, לפרטיקולרים השבטי או הכתבי, ולדה-לאומיימיצה כלפי ספיקות ולבטים.

פער זה בין סולמות הערכים המערבי והיהודי חריף במיוחד בנושא המימוש העצמי. גם הנער הדתי מושפע מאוד מן הורם הפילוסופי-חברתי של המימוש העצמי, ולא פעם הדבר נטאף אצלו כעומד בסטריה עם הערך הדתי של ביטול העצמי, ו齊ות טוטאלית לתכונות הבורא ולמצאות הحلכה. סטריה לכאהר זו עלולה לצור בנוור הדתי תחושה של מסרים כפולים, או מסרים סותרים, ולעווד מגמות של חילון. הפיכתו התרבותית של העולם המודרני ל'פרגולבאל', הופכת את העולם כולו לא-צראר צר מאד' אחד, ומחזקת ערכיהם ומגמות אוניברסליים. דיא עקא, הדבר אינו מסיע במיוחד למגמות החינוכיות של נאמנות פרטיקולרית לערכים של השבט היהודי ככלל, ושל הקבוצות הדתיות בפרט.

מעט הורים – בחברה הדתית

ידענו לעבור מסמכות פורמלית כלפי בניםם לסטמכות רצונית יותר, **וממיצורי פונקציות כלכליות לגבי הבנים – אל מילוי פונקציות חברתיות, פסיכוןולוגיות ורוחניות.**

11. בעולם המודרני אין צבא מעמוני, אלא צבא מקצועי או צבא העם, כדמות צה"ל. גם צבא העם בחברה מודרנית הוא מוסד 'טוטאלי', שבמסגרתו לא קל לאדם הדתי להקפיד ולשמור על דרישות ההלכה. דוקא בתקופה הנקהית, של עלייה ברמת החילון, הולכים ומתחרחים שיעורי המעורבות והמשולבות של הנער הדתי בצה"ל, ובמיוחד ביחידות התנדבותיות שניות רבות לא קלטו למשה

הערות

1. המושג 'יעבה בשאלת' הוצע לפני כנעה וחני בפגש של כתוב שורות אלה ונחמה נאם עם הסופר יהושע בר-יוסף¹¹.
2. להצגה סוציאליגית נרחבת של תהליכי חילון ווטסי הגדודות, ראה: מ' ברלב, בוגרי היישוב התיכוניות בארץ ישראל - בין מסורת וחיזוע (עובוזדר)¹², אויל' בר אילן, ר'ג, תשל"א, עמ' 12-1.
3. שם, עמ' 6.
4. פרופ' ע' אסיקוּן עמד בזמנו על התפעעה של הפיכת התרבות כטפעעה כלכלת ל'מזר' בצד מזרוי ותבוצות אחרים. הוא מצבע על הייחוזיות יהודות בעלת אופי 'קתוּלי' כללני, לעומת יהדות בעלת אופי 'חרוטסטי' מודרנו. ראה: ע' א. סיימון,oram עד יהודים אנחנו, ספריית טעילים, ת"א, תשמ"ג, עמ' 9-10.
5. כתוב שורות אלה התריע לפניו כ奢מוא שנות על התאחדות וטענת החילון. ראה: מ' ברלב, על כל תשובה שלאלה, עמודה (4), סיון תשמ"ה, עמ' 19.
6. בסיוון מחקריו זה בולט במיוחד מחקיר אספירי מקיף ביותר של כתוב שורות אלה ייחד עם ד"ר אברהם לסלוי, על עולם היהודי של בוגרי החכמ"ד. כתיבתו של מחקיר זה מסוימת בימים אלה, והראתה מתייחס לכ- 9000 בוגרים ממוצא ועד אז לא. כמו כן בולט מחקיר אספירי חדש על עיבת אורה החיים היהודי-התייודי בקרבת צעריה החברת הדתיתלאומית בישראל. במחקר האיספורי בדיקים כתוב שורות אלה ונחמה נאם במציאות ראו אורך ומוקי' צעריהם וצעריהם, בוגרי ישיבות תיכוניות ואלפנטא, בוגרים מהעיר ומהקיבoa, ובוגרי בת"ס מקיפים בעירות פיטה.
7. קביעה זו נcona אףלו לגבי רבים מבוגרי היישובות התיינניות. ראה: מ' ברלב, תמורה בוטשי הפנאי של היהודי הדתי - בין הכתיבה נורמיטיבית לבן תחום הרשאה, בטוח: א. ליפציג (עורץ), תרבות הפנאי והטופש בישראל, הוצאת צדיקובר, ת"א, 1981, עמ' 21-26.
8. ראה גם: מ' ברלב ופ. קדם, ערותיות ותירות של סטודנטים-האסטחשלאה אוניברסיטאיות מביאה בהכרח לנטישת המסורת היהודית, מגמות כ"ה

הספרותית להלכיה רוח חילוניים מילטנטאים
למעט 'שמורות טבע' של יצורים דתיים
הפורצים מדי פעם גם לספרות ולאמנות).

ג. סיכום

הגורמים לחילון הם מורכבים ביותר, ולא פעם משפיעים על הנוצר בזרמאנית גורמים מגוונים ושוניים. השפעת גורמים אלה יכולה להיות בעל משקלים שונים: גורם אחד יכול להשפיע על נער מסוים כגורם מרכזי, ואילו על נער אחר השפעתו תהיה משנית. כמו כן, גורמים אחדים אינם ניתנים לחיזוי או לשילטה, ואילו אחרים ניתנים למניעה, או למצער לריכוך ועידן.

עליו גם לכור, כי חינוך של נער אחד היה בתקופת חיים מסוימת של ההורים, ואילו נער אחר צמח באותה משפחחה אל מול מציאות דורית אחרת (גיל קרונולוגי פסיכולוגי וסוציאלגי שונה של ההורים). אף בחברה הישראלית עצמה עוברת תמורות דינמיות ביותר, ואינו דומה נער דתי ששנות התבגרותו היו בשנות ה-60 למי שהתגבר בשנות ה-90.

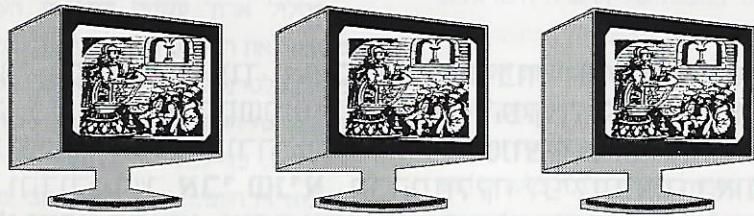
שינבוד טופאדי להיקפים הגודלים וליחס הקולקטיבי ב'תנשיות'
הזהיון, נעלג' לנבות את מחד ריזו בתחום החילון - כשהנו נער הדתי נותר בודד, ללא מענה ולא טיפול אינדיבידואלי לנבי לנבי ספקותיו ותמיינותיו.

מקוצר הירעה, והמדובר כאן בהשפעות של העולם המודרני, ולא התייחסנו לתופעה של חילון פנימי (לעומת חילון חיצוני); להקשרים פסיכולוגיים משפחתיים התורמים לחילון במשרין או בעקביפיו; למניינים פוליטיים של אלמנטים חילוניים והמנסים להחליש את בטוחות ודמיונים העצמי של בני הנער הדתי, וכיוצא בו.

כאמור, כאמור זה התמקד בניתוח גורמים, ובבאו היום עוסוק איך גם בהצעות אופרטיביות להתמודדות עם גורמים אלה¹².

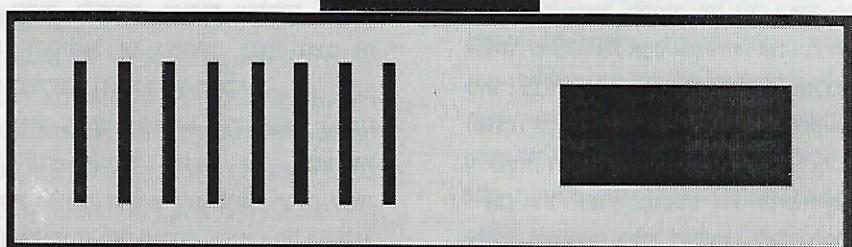
זאת לשנת חמש' מעתה, ואחר השירוזת חזרו
והשתלו בחוים חותמים.
12. במסגרת זו נמנעה מהטלה הארץית של בני
עקבא, הצענו באמנו הצעת אחות כיבוי
להתמודד עם בעיית החילון. ראה: מ' ברלב, האם
בחברה והדתלאומית בכל ובגע' בפרט
פגעת שוב מכת החילון, זועים (חוורת תקנ'ח),
אב תש"ז, עלי' 1210.

9. ראה: ר' שוחה, בחירת בן זוג בקרב הנער בישראל
(עבותות ודרי'), אל' בר אילן, ר' ג, תשמ"י.
10. ראה: ק' קיסיטון, הנערום כשלב בחוים, תורגם
במייראה (בעריכת ת' רופרט) בס' בין שני
עלמות - המעמד החברתי של נערים, האונ'
העברית, ירושלים, 1986, עלי' 84-73.
11. חלק מוחיילים הדתיים שנטוו את הוחות לכאורה
 בשל לחצים שונים של המסדרת הצבאית, הפכו

כל בו המחשב בע"מ מערכות חומרה ותוכנה

תואמי י.ב.מ * מיצפנות
כל הzeitig הרוקפי * הדרכנו וייעוץ בקינה
שירות מעבהה
רחוב יפו 97, דנוות 104/ב, בניין כל, ירושלים
טל: 02-245879, 243390

להורה
הביבני
הכימי
מוסר
התמי
מתקי
האהוב
ורבתות
שי
ובנים
התמונ
מקום
הט
ההדר
של ר
להצע
אדם
שאלוח
בini
של מ
העקד
האלל
ה
ע
ה
ס
ב
אם
אברה
בשירו
זאת נ
היה ה
כמו ו
הבית
הביתה
האלל
הכמי

61-64

העקדת ומשמעותה בתרבות הישראלית ובמסורת היהודית

אבי שגיא

דומה כי כמעט אין עוד אחוס דתי ותרבותי מורכב וטעון כסיפור העקדת. אך בבד עם המשמעות השעניקה העקדת לייצירות הוגנים רבים, היא גם פשוטה ולבשה צורה, על פי תכנים שנוצקו בה בהתאם לתפקידות המקום והדור. ד"ר **אבי שגיא**, מן המחלקה לפילוסופיה באוניברסיטת בר אילן ומכוון הרטמן, עוקב אחר תכנים אלה, ומשרטט מפה שירידעה נפרשת על פני דורות ותרבויות, עד ימינו אנו.

המוריה לח奸? לסמך על אב כוה? שיטכים להרגו. שיכלא את אביו את יחידו את אברהם בבית סחר בבית מחסה במרתף הבית ובלבד שלא ישחוט. זכור את אשר עשה אביך לשמעיאל אחריך".
(י' לאור, רק הנוף זוכר).

אם יזהר אימץ במחאותו את הספרור אך הפנה אצבע נשימה כלפי האבות, לאור מפנה עתה אצבע נשימה כלפי הצוותה של בני המוכנים

מי עשה עולם מה... שכח! ואין לחיות מבלי לחת חיים או לקחת חיים... אני שונא את אברם אבינו ההולך לעקוד את יצחק. מה כוותו שלו על יצחק שיעקוד את עצמו. אני שונא את האלים שלחו לעקוד וסגר עלי את הכל... אני שונא יצחק איינ אלא חומר נסיכון שבין אברם ואלהוי... את התקדשות האל בעקדת יצחק אני שונא.... גבילים, על מה צריכים הבנים למות.

בשורות חריפות אלו מגלם ס. יזהר ב'ימי צקלג', שימוש אופייני של הספרות הישראלית בעקדת; היא מעצבת באמצעות סמל זה את התייחסותה של התרבות הישראלית, המצווה באמבוק קומי, לעצמה. האבות עוקדים, הבנים עוקדים, והסירוב או המחאה כנגד מצב זה משתקף ב ביקורת העווה כנגד העקדת.

יההר אינו היוצר היחיד המשמש בניגוד העקדת כדי לבטא מחאה על המציאות הישראלית. שנות דור אחריו כותב יצחק לאור בשירו 'המטומטם הזה יצחק': "לורם על העולה? למצות? על החומר? בציונות זאת? מהנגב עד

באנטיגיבור האיל, משקפת את המגמה של הנמצאת הדרמטיות של הוויה הישראלית. הגיבור אינו מי שנוקט בפעולות נחרצות אלא המתלבט הנקלע למצבים טריים מבלתי שהוא מסוגל להבין את הכוחות הפעלים שהביאו לנצח זה.

"שעיהו ליבובייך יצא חזץ בדיזק
בנגד זילון זה של סייפור העקדה,
אבל תגובתו משקפת אידעה
לדרךיה של המורשת ההיסטורית.

מסלול ארוך עשתה הספרות העברית עד ששברה את המיתוס המקראי והזיכה מולו סייפור מהאה אלטרנטיבי. בתחילת קידושה הספרות את המיתוס של העקדה, יוצרים רבים נתנו לכך ביטוי ביצירתם. כך למשל כתוב אורן צבי גרינברג: "шибוא זה היום... בו יקום-נא אבינו כדי תחיתת המתים ויצוותו האל כאשר העם ציווה לאברם לעקוד את בנו יחודה: להיות לקרבן... שיבוא זה היום בחוי! כי מאין אני שיבוא". שלונסקי המתיחס להוויה הארץ-ישראלית כתוב: "באא הסר היום הטליתופלין ונגגת את בנך בדרך רחואה אל הר המוריה". גם לנו מאכז את העקדה וראה בה דמי הולם לא רק להוויתו של היחיד אלא להוויתה של החברה כולה. בשירו על המזבח' הוא כתוב: "זפה כלנו עוקדנו ובמו' דינו הבאנו הולם העצם. ואל שאל אם תרצה העולה... נשפייל, אפוא, דומם צואר על מבה". מהשזה וז של קבלת הדין נישית אצל חיים גורי בשירו 'ירשה' יצא של המורשת ההיסטורית היהודית, העקרה היא היירושה שאב מורייש לבנו. החוויות הקיומיות של הורים ובנים בהוויה הישראלית הופכות בהדרגה את סייפור העקדה לסייעו הכאב והשכול. לא עוד קבלת המיתוס וריצה לקראותו, עתה הגיעו עת הבל וכאב; אבות הבוכים על הקרבן, חברים הבוכים על חברים. תחושה מעיקה זו של ההורים לנוכח עקדת ביהם הופכת את האב ממקירב לקרבן: "באא בא מחר וחילה את יצחיק ולא יחסר איש בטיעות הザרים. זה אני הנשחת, בני, וכבר דמי על העלים. ואבא נתם קולו. ופניו חורים" (אמיר

להירג ולא לטרב. הוא דוחה את הסיפור, היה על הבנים לזכור את אכזריותו של דור האבות המייסדים - האב אברהם - והתנהוגותם הבלתי מוסרית כלפי ישמעאל - הערבים. השימוש בנוסח התנאי'י זכר או אשר עשה אביך לשמעאל אחר' מתקשר לפסק' זכר או אשר עשה לך עמל'. האבות הם אפוא עמל', הקרבנות - העם היהודי, והבאים 'ברות מטומטמים'.

שיר זה מגלם אפוא שבר עמוק ביחסו אבות ובנים, מייסדים וממשיכים, והוא משקף את התמורות שהלו במצבה של החברה הישראלית מקום המדינה ועד ימינו.

המסלול שבין יזרר לאדור משקף את הערעור החדרגי במרכזיות סייפור העקדה כמיתוס מעצב של החברה הישראלית. מהאה וביקורות ועד להצגת אברהם כדמות חסרת גדלה כלשהי; והוא אדם מסוכן שיש להתקומם נגדו. אין די בהציג שאלות, יש לנ��וט בפעולה נגידית.

בין יזרר לאדור יכולם אנו למצאו ביטוי אחד של מהאה המתגלה בהצגת גיבור חדש של סייפור העקדה, גיבור שהועלם כליל בסיפור המקראי - האיל. כתוב י' רימון:

"וְהִנֵּה אַיִל נָחוֹ בְּסֶבֶךְ... – בָּעוֹלָמוֹ שְׁלֹו וְלְבָטִיו אַךְ לוּ וּבָם נָחוֹ. וּעוֹלָמוֹ קָטוֹן, וָמָה לְעַקְדָּה? אַלְיהָ לֹא חָפֵץ... מַהְרָ אַבְרָהָם וְאַוְתָּו עֲקָדָךְ תַּחַת בְּנָךְ לְעַולָּה. לְכָל עַקְדָּה יָבוֹלְלָה המתלבט, הנָחוֹ בְּסֶבֶךְ. המתחמומה מלוחלת, דרכֵי לֹא נָהִירִים – גּוֹפוֹ נָפָל עַקְדוֹ בְּחַלְלוֹתֵי הָאֶחָדִים".

(תמונה בגלירה)

אם רימון רמז על קבוניה הנרכמת על ידי אברהם, המזכיר את האיל תחת בנו, עמייח, בשירו 'הגיבור האקדמי של העקדה', מבטא קבוניה זאת בצורה ברורה: "הגיבור האקדמי של העקדה היה האיל שלא ידע על הקבוניה בין الآخרים. הוא כמו התנדב למות במקום יצחק... המלאך היל האביה, יצחק היל הביתה, אברהם ואלהים והיל האיל".

הمرة הגיבורים ההרואים - אברהם ויצחק,

בסיפור
ד' רב'ים,
הபוכות
דרסית
ד' עיטה

שיטלים
דם בבית
בד שלא
אל אחר'
אך הפנה
כח עיטה
המכנים

ל

עד ר' ה
עבדה
עומקונה
מעשי ר
הויה ב
ואמן
השימור
באותה נ
כ
יחי
דין
ביר
מי
(שׁ)
כדאי
לஸורו
שהעתק
איירעכ
נס לא
העתקה
עתיקת
לתחיה
מעשתה
מסורת
בידועין
המסורת
ニיסין.
גם עתה
שנית
האב, הו
ההיסטוריה
היום וה
עתה ה
בימי וב
העם ה
הנלחמות
האבות
מעבר
היהודית
שבהם ו

אביינו עולתו של מקום, ראשון לעקדים, שעדק עצמו על גבי המובה כדי לעשות רצונו של אבי שבשים. קרא מר ריבי צדקה רבות עשית אתה ה... כל נפלאותיך ומהשבותיך בשבלינו, שיקריב יצחק את עצמו לפניו, כדי שנעמדו בעולם, שנאבינו יצחק בא לנו הכה זהה שאנו מוסרים את פשנו עליך" (האש והעצים, עמ' ח'-ט').

העתקה ההיסטורית מהוויה עתה את דם האב של עמידת העם היהודי בעולם. היא לא הייתה אירוע חד פעמי שהחלה בזמן נתן ובמורכת היהיסטים שבין אברהם ואליהו, אלא היא נשקפת את מעמדו ומוקומו של עם ישראל בהיסטוריה.

עגנון ממשיך כאן מסורת יהודית עתיקה יומין ראשית בהחרור ההיסטורי של העם היהודי בארץ ושיאה בעת מסעי הצלב שביהם הרגו הרים לדיים.

התלמיד במסכת גיטין (ג', ב'), מספר על האם (חנה) שסירבה בוגון השמד לעבד עבודת זורה וחקירה את שבעת בנייה. לפני שהרגה עצמה אמרה: "בני לכו ואמרו לאברהם אביכם אתה עקידת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות". גם בספר יוסיפון מובא נאומו של אלעזר במצדה, ובו הוא אומר: "בני נא אשר עשה אברהם אביכם אשר לךך בנו ייחדו להעלתו לאל" (יוסיפון, מהד' פלוסר, כרך א' עמ' 424).

אברהם גרוסמן במאמרו 'שורשו של קיוש החם באשכנז והודומה', הצביע על כך שמקורות אלו שימשו, בעת מסעי הצלב, הצדקה להרגינת הבנים בידי הווים. הצדקה זו הייתה הכרחית, שכן על פי ההלכה מועטיהם הם המuzziים שבhem מחייב אדם להירוג ולא לעבור על מצוות התורה. התלמיד במסכת סנהדרין (עד', א') מצטט את דעתו של ר' ישמאל הסבור כי אפילו במקראה של אוסס לעבודה זורה, אם האונס היה בצעעה לא חלה החובה להירוג, שכן נאמר 'וחי בהם'. דעת זו אינה ידעת יחיד, וחכמי הוטספות שחו באנשכט מצאו כי אף האמורא רבא סבור כך. תוך התפרצויות רגשות נדירה כתובים הם: "וקשיא דחס ושלום שופסק בעבודת אללים יעבור ואל הרג" (עובדת זורה ניד, א' ד"ה 'בצינעא'). הحلכה, המצייבה את

גלבוע, יצחק). כאמור, לא רק האבות הם הבוכים אלא 'כל ההורים': "ומכל ההרים שבארץ הארץ תעלה צעקה גדולה... רבונו של עולם המלא רחמים אל הנער ידר אל תשלה, אל הנער ידר אל תשלה" (נעמי שמר, עקדת יצחק).

אבות ובנים גם יחד נושאים את כאבה של המלחמה, את כאבו של הקרבן. בקדיש ליום הכהפורים, שנכתב לאחר מלחמה זו, כתוב רוני אשף:

המודאה אינה נחלתו הבלנדית של מי שאינו מאמין.

בימים הרחמים לא נמורה חמלה, הדין מצאה עד תם וחסד לא עלה. ביום הרחמים האיל לא נгла, האש הייתה בכל והקרבן עלה. ביום הרחמים קדוש קדוש היום. קדיש אמר האב קדיש בכיה יתום... קדיש. שותק המת.

(בתוך א' כה', אדם במלחמה, עמ' 723)
עצמת הכאב חזקה במיוחד שכן ההרפה של יצחק באיל לא התרחשה. משורדים רבים נתנו ביטוי לתוכה של העדר הנט. כבר עמייח בשיר שיציטוטי למלחה מדגיש זאת. באופן דומה כתוב מנחם חד: "ולא היה איל – ויצחק בסבך... ומלאך לא אמר אל" (יצחק היל להר המוריה).

השימוש בעתקה מהו, איפוא, כעין צוף משותף של החברה הישראלית דרכו היא משוחחת עם עצמה על עצמה ועל גורלה לנוכח מצוקות קיומה. במובן זה מהויה היא המשך למסורת היהודית. גם בה עולה השימוש בנושא העתקה בעותות משבר ושמד, בזמנים שבהם נתבעים היהודים לקרבן. שי' עגנון נתן ביטוי ממצו לכך בספר 'לפי הצער השכר': גיבור הספר, ריבי צדקה, יושב בין כסא לעשר ומורה בגורלו של עם ישראל וביחסו לאלהיו "שסובלין כל הצרות הבאות עליהם ואיים מבטים ביטאים ופושטנים את צוארם לשחיטה על יהודו... וכשנתבונן מרא ריבי צדקה בעניינים אלו היה עמוק והולך מהיכן בא לנו כה זה, שככל יום אנו נהרגים ובכל יום מחלים בנו ואנו מקבלים הכל באחבה ואין אנו מוחזקים טוביה לעצמנו. הגיעו דעתנו אצל אברהם

קדמים, שיעך ציטוט של אביו והתعشית אתה בילנו, שיקיריב עמד בעולם, צ'ס' מוסרים את ס'').
את דם האב לא הייתה תון ובmercata היא משקפת היסטוריה. עתיקות יומין העם היהודי בכ הרגו הרים ספר על האם עבודה זרה שרגה עצמה אביכם אתה ממחאות. גם רברם אביכם יוסיפון, מוד' ז של קידוש כר שמקורות דקה להריגת תיה הכרחית, צבאים שביהם פצחות התנורה. מפטט את במקירה של צבעה לא חלה דעה זו אינה אטשבם מצאו עד התפרצויות דחס ושלום הריג (עבודה ומיציבת הארץ

העתקה ביטא מחווה של אמונה, הוא נעשה מתחד אמונה באל. לעומת זאת בספרות החדשה, העתקה, כיתור הטמלים הדתיים, עברה תהליך של חילון: לא האל הוא והמוחה אלא ההיסטוריה והמסורת היהודית. בטוי מעוניין לכך מציין בשיר של נעמי שומר שצוטט למעלה. שורות הפתיחה הן: 'ק'ת/ את בנה/ את יחידך - אשר אהבת/ ק'ת/ את יצחק/ והעלתו לעולתה/ על אחד הוריהם/ במקומו/ אשר אמר אליך. אם במקרא האל הוא המוחה, הרי שבשירה של נעמי שומר המוחה הוא עולם שם. 'תכן זהו צו ההיסטוריה, צו האומה, או צו השעה, אבל בזודאי לא האל עצמו.

מנשה העתקה איןו נתפס כדוגמת הרואי לחייקוי אלא כביסיס לתביבעה מהאל לרחמים וחסד זכירתן הברית.

הצעידה בעקבות הטקסט והמקרה והشمatta המוחה היא המשמעותית כאן. גם התפילה והתחינה לא תשלה אינה תפילה של אדם לאלווה, היא ביטוי לצעקה גדולה העולה 'מכל הרים'.

ישיעו ליבובי יצא חזץ בדיק בצד חילון זה של סיפור העתקה, אבל תגובתו משקפת אירובנה לררכיה של המורשת ההיסטורית הנוטלת את חומריה מן המסורת ומעצבת אותם מחדש. אכן, אם המעשה נעשה אך ורק מכוח המורשת ההיסטורית ולא מכוחה של אמונה דתית היה, אין פלא שmagע השלב של הסירוב למורשת החバラ הישראלית, שאניה מוכנה לקבל מורשת היסטורית ללא ביקורת יסודית. האמם עקיידה היא והמתקשת עתה, או שמא העקיידה הוא מיתוס שuber לנו; עתה על האדם היחיד לבחון את נוכנותו להיירוג ולהעתק, לנוכח המציאות הפוליטית העכשווית.

עכמתה המהאה שבטאטה אצל יורה או אצל יוצרים אחרים משקפת סוג של פרשנות טקסטואלית לטיפוף העתקה. לפי פרשנות זאת, העתקה הוא מעשה של עול מוסרי שאין להצדיקו

עד היחסים במקום כה נכבד עד שאפיילו אונס של עבודה זרה נדחה לעיתים מפני ערך זה, הטרידת עמוקות את חכמי אשכנז שכן היה מעוררת על מעשי הדור. אכן, הנחמה ההלכתית שנמצאה להם הייתה בעתקה.

ואמנם, בקינות שנשתiidro בידינו מהזמן הוא השימוש בעתקה רוחה ביותר. כך למשל נאמר באחת מהן:

טרם היה אורה [הוא אברהם אבינו] כזרז' יחיזו לעתקה, ישמעו מן השמים: אל תשלה ידך להשמידה; כמה עתה נשוחטים בנם ובנות בהיודה - לא חש להושיע טובחים ושורופים על מוקדה.

(ש' ברגנולד, ספר הדמעות, חלק א', עמ' ר'ט) כדי לשים לב לרצף שבין הספרות החדשה למסורת היהודית: ראשית, שתיהן מניחות שהתקה אינה ניסיון שאין אחריו מעשה; היא אכן אירוע ממשי, הבנים והוקרבו, התמורה לא נמצאה, נס לא התרחש. במאמר קלאסי, 'מאגדות העתקה', מצביע ש' שפיגל על קיומה של מסורת עתיקות יומין, שלפיה יצחק אכן נעקד ומת וקם לתחייה. שפיגל מראה שבימי הביניים מסורת זו נעשתה רוחחת במיוחד לנוכח מצוקת העיטים. מסורת זאת היא שאומצה, ביזודין או שלא ביזודין, על ידי הספרות העברית החדשה, ולא המסורת הרווחת יותר שליפה העתקה הייתה רק ניסיון. אין הדבר מפליא, שהרי כמו בימי הביניים, גם עתה הבנים מתו מבלי שהחולל נס התמורה. שנית, גם אם מעשה ההקרבה נעשה על ידי האב, הוא מהו בראש ובראשונה תגובה למציאות ההיסטורית. בנגד לניסיון המקראי שבו האל הוא היום והוא המצוי ביחס שיר עם אברהם, העתקה עתה היא העונת למציאות ההיסטורית מסויימת. בימי הביניים אלו הם הגויים הרוצחים כלות את העם היהודי, ובספרות החדשה אף האומות הנלחמות במדינת ישראל, או - בשירת המהאה - האבות עצם.

מעבר לכך, תהום عمוקה מפרידה בין המסורת היהודית לבין הספרות החדשה. גם בימי הביניים שבם היומה לא יצא מאת האל עצמו, מעשה

המדרה
 רבבה,
 מדר
 הספרו
 מצא
 אחרת
 המודר
 אמונה,
 האל,
 פרירוש
 המציגו
 בפרשנות
 של ה...
 באפסטרו
 הארץ
 הבלעד
 אם
 בעקבות
 האמונה
 הציבו א
 באיבוב
 באבררכ
 אמרה ו...
 וסדר מ...
 מעלה
 בשילוחה
 המסורה
 והרchromים
 כשמיינ
 שהמקור
 המגמה ה
 מקובצי ה
 של תענינה
 את אברה
 בקהל צע
 ישראל (נ
 התפללה ש
 שהתפללה
 לעקדת אה
 היה אביך

על מזבח האמונה אין קרבנות שוא, שכן יתכן
 שם אלה שיניעו לו לחול מהפסיביות שלו ולפתוחה
 בתהילך האולה". הדם היהודי שנשף מצטרף
 למארג הדמים שיונע את האל לנקמה.

גישה זאת הייתה בסיס לזומה של העדקה
 ולציפייה שאותה ציינתי כי עת הגאולה מתקרבת.
 אבל גם בתפיסה זאת אין זכר לרעיון שהחחים
 הדתיים האידיאליים הם הקربת מערכת הערכיהם
 המוסרית. קרבן זה אינו אלא אמצעי לקרב את
 הגאולה.

בניגוד לכך, הגותם של ליבובייך והרב
 טולובייך דומה דמיון ניכר להגותו של קירקגור,
 ההוגה הדני היודיע בן המאה ה-19. ביצירה
 ספרותית מופלאה שהקדשה לעקידה – 'חיל
 ורעדה', מתאר קירקגור את אברהם כאביר
 האמונה המשחה את האתי בשל צו האל להקריב
 את יצחק. באופן דומה, ליבובייך סבור שהובתו של
 המאמין היא ברורה: עליו להתגבר על חובתו
 המוסרית ולצית לאל תנאי לאל. האמן זאת
 משמעוותה של העדקה במסורת היהודית? האם
 אמם העדקה היא דגם האב של החיים הדתיים?
 בניגוד למגמה שאותה תיארתי קודם, שניתן
 לכונתה המגמה הקירקוגראנטית, מזיה מגמה
 הפוכה להלוטין, שניתן לכונתה 'המגמה המורלית',
 המתנדחת לשלילוק המוסר. יתכן והביטוי המעניין
 והונע ביותר של מגמה זו מצוי במדרשים שניתן
 לכונתם 'מדורי מראה'. כך למשל הפסוק 'ב'
 שבעת' (בראשית כ"ב, ט"ז), נדרשי: "מה צריך
 לשבועה האtot? השבעה לי שאין אתה מנשה אותה
 ולא את יצחקبني" (בראשית ר'בה, מהדורות
 תיאודור-אלבק, סימן י"ח). העדקה אינה איפוא
 ביטוי רצוי של הקיום הדתי, אברהם שעמד
 בעדקה וקיבל עליו את הדין רשות מהאל
 שלא יעמידו עוד בניסיון שכזה.

מראה חריפה לא פחות, מאשימה את האל בכך
 שהוא גורג כירון שרירוני, שאינו נוהג על-פי
 הנורמות שהוא מצווה לנוינו: "משלן לדב שהיה
 מצווה לתלמידיו ואומר לו לא תלווה בריבית, והוא
 מלאה בריבית". לאחר סדרות דוגמאות של אי
 התאמנה בין התרבות המחוקק לבין ציוויל מסיים

כלל. אב הנوغך כך בביו ראוי לכליאה אך לא
 לפרס. גם מאמין כלובבייך מאמין פרשנות דומה
 לטיפור המקראי. גם בעינו אברהם פועל בינווד
 למוסר וזו גדלותו כאמין המוכן לוותר על מכולו
 ערכיו והאנושיים מפני יראת האל. ליבובייך אף
 ממשיך את המסורת היהודית והסיפור העברי
 הראה בעקודה את דם האב של החיים הדתיים.
 סימטריה מעניינת זאת בין הספר יורה למאמין
 ליבובייך היה מעניינת במיוחד, ואולם שאלת
 המפתח היא: האם פרשנות זאת של הסיפור
 המקראי היא אכן הפרשנות הרווחת של המסורת
 היהודית?

אכן, ניתן למצוא לגישה זאת מקורות בספרות
 היהודית. פילון בספריו על אברהם מקדים לעקודה
 פרק מיוחד, שבו הוא מראה כי למעשה זה לא היה
 כל קשר עם המנהג הקדום של הקרבת ילדים, כל
 כולל בער מיראת שמים. גם בספרות חז"ל מובא
 מדרש שבו טוען השתו"ן "למחר אמר לך: שופךدم
 אתה ששפטת דמו, אמר לו על מנתך' (תנוואה
 וירא, כ"ב). בכךון זה ממשיך אף הרמב"ם, הסבור
 כי אחד מטעמיה של העדקה הוא: "לחודיינו גבול
 האהבה לה' יתעלה, והיראה ממנה לאיזה גבול היא
 מגעת" (מורה נובכים, ג', פרק כ"ד).

בספרות החדשנות, העדקה, כיתר הסמלים הדתיים, עברה תהליכי של זיהון.

יש הבדל בין קבלת הדין ונכונות להקריב לעתים
 נדירות, לבין הפיכת הקרבן לנורמה אידיאלית של
 החיים הדתיים. עד לרבי טולובייץ, ייבח'א
 ליבובייך, לא הרחיקה והגותה היהודית לכת להפיכת
 העדקה לאידיאל שעילפו יש לעצב את מכלול
 החיים. נקודה זאת וראיה להdagשה מיזוחת לאור
 מצוי של י' יובל. במאמר מופתני 'נקם והקללה,
 הדם והעללה', מוכיח יובל כי ההקרבה העצמתית
 והקורבת הבנים ביטאה בעולםם הרוחני של אנשי
 אשכנז, חלק ממה שהוא מכונה 'אגאולה הנוקמת',
 שלפיה הנוקמה על הדם היהודי שנשף מהוויה
 מרכיב חיוני בתהילך האולה, "הוואיל והאל אין
 אדיש לדם היהודי שפוך, הרי שהקרבות הנופלים

א, שכן ייתכן
צשלו ולפתחו
שפק מצטרף
ב. של העתקה
לה מתקרבת.
עיוון שהחיכים
רכת הערכיהם
ע' בקרב את
ביבץ והרב
של קירקוגר,
19. ביצירה
זהה - חיל
רדם כאביר
האל להקריב
ישחוותו של
על חובתו
האמנים זאת
זהות? האם
ם הדתיים?
זחים, שניתן
ציהנה נגמה
הborbeit,
יטוי המעניין
דרשים שניתן
הפסוק 'ב'
ב' מהי צורך
כnestהאות
ה, מהדורות
אהנה איפוא
דרם שעמד
זבוקע מהאל
את האל בכך
טוג עליפי
ל לרבי שתה
רבנית, והוא
אות של אי
מיוחס מסיים

המדרשי: "והאלוהים ניסה את אברהם" (בראשית רבבה, נ"ה, ג').
מדרשי מכחאה אלו הותירו את רישוםם גם על הספרות והפרשנות לדורותיה, והמעין בפרשנות נמצא כי פרשנים רבים הבינו בדרך כאות או אחרת את ההסתיגות מן העתקה. בנויגוד למחאה המודנית, המכחאה המסורתית מהוויה של אמונה, רואת מtabשת על טובו ומושיעו של האל, ונΚודה זאת רואיה להדgesה. אמונה אין פירושה בהכרה ויתור על החרכה העצמית, על המצעון ומהויה על העול. דוקא נאברהם בפרשנות סדום למדת המסורת היהודית את כויה של המכחאה הדתית. בד בבד עם ההכרה באפטונות, תבע אברהם מהאל צדק - השופט כל הארץ לא יעשה משפט". המכחאה אינה נחלתו הבלתיית של מי שאינו מאמין.
אם לבוביץ, אולי בעקבות הרמב"ם ואילו בעקבות קירקוגר, ראה באברהם את אביך האמונה, היו חכמים שהסתיגו מכך, וכנגד אברהם הציבו את איוב. וכך טען ר' יוחנן: "אדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, שאלוי באברהם כתוב: 'כי עתה ידעת כי ירא אליהם אתה' ובאיוב כתוב: 'איש תם ישר ירא אליהם וסר מרע' (בבא בתרא טיז, ב').

ועלתו של איוב על אברהם התייחסה בדיק בשלומוטה המסורתית. אכן, אין זה מפליא שלפי המסורת היהודית אברהם נקשר בתוכנות החסד והרחמים יותר מאשר בהקרבה.
כמשמעותם בספרות חז"ל כדי לשים לב שהמקור הקדום ביותר שבידינו מיציג דוקא את המגמה המורלית. המשנה במסכת תענית פרק ד', מקובצי המשניות הקדומות, מתחארת את הטקסטים של תענית ציבור. אחות התפלות נחתמת: 'מי שענה את אברהם בהר המורה הוא ענה אתכם וישמע בקהל צעקהכם החיים זהה. ברוך אתה ה' גואל ישראל' (ב', ד'). אין המשנה מדוחת לנו ממי התפילה שהhaftפל אברהם, אבל מן ההקשר ברור שהתפילה היהידה האפשרית היא שלא יצטרך לעקווד את בנו, וה' ענה לו. כלומר, אברהם לא היה אביך האמונה' בנוסח לבוביץ או סולובייצ'יק.

בתקין
מתפיסו
רוט, א
רב הקר

באחד הא
העיר אשקל
עיר מזח
אינו מצמיה
רוצה לשנה
הלך מקוב
הוא אביר ו
שרור ונגב
שצורבא דר
זו כאשר ח
נקרא כך
אותם היכא
חילוני מובה
מרחובותיה
על הדעת ש
למקומות מכ
אין ברצינו
בהיבט שכ
זהיקה והה
את הדין ב
בשאלת זו,
בהקשרים פ
שעיקר תפ
תודעתו הפ
שהבעיות ר

האחרון של הרמונייה. צריך לזכור שבסדר התפילה הרווח האתונס המורלי הוא הבולט, וכך גם במוחרור תפילה ראש השנה. מעשה העקדה אינו נתפס כדוגם חרואי לחיקוי אלא כבסיס להבעה מוחאל לרchromים וחסיד וחירות הברית, דבר זה מלמד על מידת השתרשותה של המגמה המורלית. תנזדה זאת בין שני המודלים אופיינית לעולם דתי הנע בין תחושה של מחויבות מוחלטת לאל המתגלמת בכניעה וציוויל, לבין ההכרה בסובבו המוסרי של האל ובכבודו של האדם כיצור נברא בצלם. המעוניין הוא שהסתירות המודרניתacha רצתה ודוקא בעקבות המודל הקירקוגורייני. יתכן ומקור הדבר הוא באיליצי ההיסטוריה, ואולם – לא פחות מכך – יתכן והיה כאן ניסיון אופייני, לקרווא את הטקסט של התורה במנוגך מרבדי המסורת היהודית. היהודי המודרני שלא מצא עניין בירושת היהודית 'галותית' שבאל הטקסט עצמו ועל כן הצביע אידיאל שאינו מתלכד ב干脆 עם המסורת היהודית.

במוסריות עצמה (אגרות הראייה, ב', עמ' מ"ג). הפסוק "אל תשלח ידך אל הנער, ואל תשע לו מאומה" מלמד, לדעת הרב קוק, דווקא את הרמונייה שבין רגשות האב לבנו לבין המצוות:

ואל תהשוו שיש כאן איזה מוד... בין אהבת האב הטהורה שלך לבן יקרך לבין אהבתה ה' האצילת... כי רחמי אב ואהבתנו... הנה לבת אש קודש הולכת ישרה מאהבת אלוהים הטהורה ורחמיו על כל מעשו. (עלות ראייה, עמ' צב-צג)
המיתוס של העקדה נפק מסיפור על חותבת ההקרבה לדרישה להרמונייה בין התחושה המוסרית לבין התחושה הדתית.
ברור שהאטוס הדתי של המודל הקירקוגורייני שונה באופן מהותי מהאטוס של המודל המורלי, בדיק בשאלת מעמדו של הגורם המוסרי והתחושים האנושיים הבסיסיים במסגרת העולם הדתי. המודל הראשון מצביע עלם של ניגוד ואילו

לחותחים
ולעוזן

עופר
OFER
שירותי ביטוח

* ליעוץ מקצועי
* חכון פיננסי משפחתי
* בדיקת פוליסות ביטוח חיים
* פוליסות לפוט
* ביטוח מנהלים
* פוליסות בריאות

על כל היום ל:
יובל עופר
טלפון: 02-242920
ירושלים: 09-586250